

Les cartes-marc de la història de *Valter e Griselda* de Bernat Metge i les del *Griseldis* de Petrarca

The *cartes-marc* (introductory letter and ending letter) from Bernat Metge's history of *Walter and Griselda* and Petrarch's *Griseldis*

MIQUEL MARCO ARTIGAS

mmarco@invi.uned.es

UNED

Resum: L'any 1388, Bernat Metge tradueix al català el text llatí en què Petrarca havia traslladat la darrera història del Decameró de Boccaccio, la *Història de Valter e Griselda* que el poeta d'Arezzo titulà *De insigni obedientia et fide uxoria*. Embolcallant la seva versió de la història, Petrarca remet sengles cartes al seu amic i autor del relat. En aquestes cartes li exposa els motius que l'han portat a traduir el text i fa consideracions sobre la conducta de Griselda. Metge també envolta la seva traducció arromançada amb dues cartes i la dedica a madona Isabel de Guimerà. Aquest treball és un estudi sobre l'enorme difusió que ha tingut el relat boccaccià en la història de la literatura i, sobretot, per remarcar el paper preponderant que jugà la traducció de Petrarca en la divulgació de la història de Griselda. A més, s'analitza la datació del text a la llum dels diferents estudis, especialment del segle passat. També observem els possibles motius que portaren Metge a ometre'n l'autoria del relat, malgrat que coneixia perfectament qui era l'autor. Finalment, presentem un estudi sobre els conceptes que tant Petrarca com Metge inclouen a les seves cartes-marc, observant les semblances i diferències que es troben en ambdues epístoles. S'han tingut en compte les contribucions precedents, aportant força claredat al pensament i posicionament tant de Petrarca com de Metge pel que fa a la interpretació de l'actitud de la virtuosa Griselda.

Paraules clau: *Història de Valter e Griselda*; Boccaccio; Petrarca, Bernat Metge

Abstract: In 1388, Bernat Metge translated into Catalan a Latin text in which Petrarch had moved back story *Decameron* of Boccaccio, *History of Walter and Griselda*. The poet from Arezzo entitled his work *De insigni obedientia et fide uxoria*. Wrapping his version of the history, Petrarch sends both letters to his friend and author of the story. In these letters he exhibited mainly the reasons that led him to translate the text and makes some considerations about the behaviour of Griselda. Bernat Metge wraps also its translation with two letters and dedicated them to lady Elizabeth of Guimerà. This work aims to bring to the reader, first, a study of the enormous diffusion that this story had in the history of literature, and especially highlights the role played by translation of Petrarch in the disclosure of the history of Griselda. Secondly, it discusses the dating of the text considering various studies by critics especially during the last century. Also pay attention to the possible reasons that led to omit Metge authorship of the story that translates well even knew that the author was Boccaccio. And at the end of the work, we present a study about concepts such as Petrarch and Bernat Metge include on their letters, noting the similarities and differences found in both epistles. Taken into account, especially in this chapter, the previous contributions by critics in the course of this century, mainly, bringing strength and positioning clearly thought so as Petrarch as Metge regarding the interpretation of the attitude of the virtuous Griselda.

Keywords: *History of Walter and Griselda*, Boccaccio, Petrarch, Bernat Metge.

DATA PRESENTACIÓ: xx/xx/2013 · ACCEPTACIÓ: xx/11/2013 · PUBLICACIÓ: 20/12/2013

1. Introducció

La grandesa literària de Boccaccio i la seva fama universal es fonamenten principalment en l'obra del Decameró i, d'entre el centenar de contes que els joves florentins ens expliquen des del seu refugi, en la història del marquès de Saluzzo, Gualtieri i de la seva pacient dona, Griselda. Segons Conde (2001: 351-352), és la que s'ha convertit en «una especie de leyenda mito o símbolo al alcance de todo tipo de ingenios literarios».¹ Així mateix Conde i Infantes (2000: 11 i 13) asseguren que la novel·la constitueix un dels arguments narratius de més *longue durée* dins de les diverses literatures d'Europa. La difusió d'una sèrie de motius des de les primeres manifestacions en són la causa, per la seva capacitat de commoció i per la seva universalitat, de la pervivència del tema: des d'un aspecte temàtic, trobem la fidelitat —amb grans dosis de submissió conjugal—, la gelosia, la diferència social esborrada per l'amor i la separació mare-fills; des d'un aspecte estructural, la prova fingida, l'anagnòrisi, que condueix a un final feliç i la relació aparença-realitat. Tanmateix, no hem d'oblidar que, dins d'aquest procés d'universalització de la història, va jugar un paper molt important la figura de Petrarca, mestre i amic de Boccaccio. Petrarca, més que traduir el conte, la difusió del qual en terres europees fou molt més coneguda que la de Boccaccio, el va reescriure —*hanc historiam stilo nunc alio retexere visum fuit*. Segons Hernández (1991: 374) es va convertir en el punt de partida més habitual per a la projecció del relat als més diversos gèneres literaris.

Petrarca titulà la Griselda boccacciana *De insigni obedientia et fide uxoria* i els canvis que va incloure en el seu text llatí es justifiquen per les diferències de concepció entre ambdós autors. En paraules de Conde i Infantes (2000: 28): «Petrarca busca dotar de verosimilitud, de realismo, la historia narrada. (...) Al de Arezzo no le interesa el relato de Griselda como ficción libre (...) sino más bien (...) como relato verosímil de valor ejemplar, moral, virtuoso». Per assolir aquesta fita, el que farà Petrarca es humanitzar els principals personatges: suavitzant el comportament de Gualtieri, presentant-lo com un ésser no tan cruel ni odiós i, dotant Griselda d'un tarannà més creïble. D'aquesta manera Petrarca s'apropà als gustos d'un públic més acostumat a una «letteratura esemplaristica, sacra e profana, veicolata da un lato dall'avvolgente operosità dalla predicazione, dall'altro dalla cara quotidianità della narrativa d'evasione (...)». Así pues es el *De insigni obedientia et fide uxoria* de Petrarca el que define en muy grande medida la posteridad de la leyenda de Griselda» (Conde-Infantes 2000: 36).

L'enorme acceptació de la història boccacciana del Griselda i, sobretot, la versió llatina de Petrarca fan que ja a finals del XIV aparegués a França la primera traducció del *Griseldis*. Segons Riquer (1959: *47), entre 1384 i 1389 Philippe de Mézières va dur a terme aquesta traducció a la que

1 Romera (2009: 210), en relació a la universalització del relat de Griselda, es refereix al treball del professor Raffaele Morabito del Dipartimento de Culture dell'Università dell'Aquila en el qual publica el més complet estudi sobre la difusió de la història de Griselda a Europa des de la seva aparició fins l'actualitat. Aquest treball recull testimonis en vint-i-dos idiomes, en italià, llatí, francès, anglès, alemany, català, castellà, però també en neerlandès, txec, islandès, hongarès i en la llengua africana ewe. Crec que sobren comentaris sobre la popularitat i divulgació de l'esmentada història.

va seguir una altra versió ja en el segle XV. Cal recordar que aquest relat constitueix la història titulada *The clerkes tale*, inclosa en els contes de Canterbury, que Chaucer començà a escriure cap el 1380. Si ens circumscriuim a les lletres peninsulars, en concret, i, en primer lloc, a les catalanes, aquest fet és fonamental per observar que la difusió de la història griseldiana deu molt també a la versió que llatinitzà Petrarca en 1373. Ja des dels primers estudis i influències del *Decameró* en les lletres hispàniques es deixa clar que el manuscrit català de 1429² és una traducció literal de l'obra de Boccaccio, a excepció de l'última novel·la, la història de Gualtieri i Griselda que l'anònim traductor copia de la versió catalana de Bernat Metge basada en el text llatí de Petrarca. Així Caroline B. Bourland (1905 : 29) afirma que «This catalan manuscript —es refereix a la traducció del *Decameró* de 1429— is a literal translation of Boccaccio's *Griselda*, but is Bernat Metge's famous version of Petrarch's Latin reworking of Boccaccio tale». En relació a les lletres castellanes, Bourland va escriure:

The story of *Griselda* was evidently more popular in Spain than any other *novella* of the *Decameron*. It is retold in a fifteenth century document called *Castigos e doctrinas que un sabio dana a sus hijas*; it forms the second *patraña* of Timoneda's *Patrañuelo* and is the subject of a long anonymous *romance* in three parts.

A més, afegeix:

It must be noted however, that all Spanish versions of the story, —with the possible exception of Lope's *comedia*— are based not upon the *novella* as Boccaccio's original (...) Petrarch's Latin version was doubtless known in Spain, before the *Decameron* as a whole had been translated into Spanish.

Pel que fa a la crítica catalana, ja des d'inicis del segle passat es tenia clar que la traducció de Metge derivava del text de Petrarca. Així, Miquel i Planas (1905:VIII), quan publica l'edició de l'obra, escriu:

En la *novella X* de la darrera *giornata* del *Decameron* la història de Griselda hi apareix exposada en forma que difereix ben poch d'aquella en la qual el nostre Bernat Metge la deixà treballada al català. Ab la circumstància de que aquesta traducció no fou feta sobre'l text italià de Boccacci, sinó sobre una traducció que Petrarca feu de la susdita *novella*.

Aquesta idea, exposada aviat, ha estat acceptada per la crítica en treballs i edicions posteriors. En el cas de la segona *patraña* de Timoneda, el professor Romera (2009: 213) resum així: «hasta el momento había un denominador común en la crítica al mantener que la segunda *patraña* procede

2 La traducció catalana del *Decameró* ens ha arribat en un sol manuscrit que es conserva en la Biblioteca de Catalunya amb la signatura 1716. Segons el colofó, fou acabada a Sant Cugat del Vallès, el dimarts 5 d'abril de 1429. L'any 1910, Jaume Massó Torrents publicà la primera edició completa de l'obra dins de la sèrie «Biblioteca Hispànica» de la Hispanic Society of America. Sobre l'edició de Massó transcrivim l'opinió de Germà Colon (1971: 648-660) que no admet discussió: «malgrat el que hom ha dit, aquesta edició no és gens recomanable. La transcripció —no parlem de la puntuació— ha estat feta amb una manca absoluta de cura. Per altra banda, tot i la importància del text, aquesta edició d'En Massó Torrents gairebé no ha estat tinguda en compte ni en els estudis lingüístics sobre el català antic, ni en els despullaments lexicogràfics del Diccionari català-valencià-balear». Per a un estudi complet de la traducció catalana del *Decameró*, vid. Badia (1975).

directamente de la versión latina de Petrarca. La autoridad de Caroline B. Bourland se ha seguido, como material de acarreo, sin mayor discernimiento». No obstant això, Romera, que en el seu moment va seguir aquest mateix postulat, afirma que «el editor valenciano siguió muy de cerca —casi la calcó, pese a las variantes que introdujo— la versión catalana de la historia». Així que després d'una profunda anàlisi i confrontació dels dos textos, que fins al moment ningú s'havia plantejat fer, Romera afirma amb rotunditat que la versió catalana de la història del *Valter e Griselda* de Bernat Metge és el text en què es basa Timoneda, encara que introdueix alguns canvis, per compondre la segona faula de la seva obra el *Patrañuelo*: «por tanto, se puede afirmar que Timoneda no se basó en el texto de Boccaccio ni en la versión de Petrarca, para la composición de la patraña segunda. Su *modelo* directo fue la versión catalana de Bernat Metge» (2009: 215). Afirmació que ens porta a concloure que el text metgià va ser conegut i difós amb notorietat.

2. Datació

L'any 1388, Bernat Metge tradueix al català la versió llatina de la història de *Valter e Griselda* que Petrarca en una de les cartes *Seniles* (XVII, 3)³ dirigeix a Boccaccio. Aquest relat era l'últim dels contes del *Decameró*. Metge copia l'estructura originària que Petrarca utilitza en la seva traducció: envolta el text de dues cartes i intercala la seva versió del *Valter e Griselda* entre una carta dedicatòria i una carta d'endreuca.

La data de 1388 per a la traducció va ser proposada per Nicolau d'Olwer (1917) ratificada en la seva edició de *Lo Somni* de 1919, i, en l'article «Les obres de Bernat Metge», inclòs en la seva obra de 1928, encara que el 1914 havia situat la data de composició el 1387. La data ha estat acceptada generalment per la crítica. Rubió i Lluch (1917-1918: 71), (Riquer 1959:*46), Tavani (1996: 159). Tanmateix, Montoliu (1959: 106-107) ja adverteix que els fonaments per datar l'obra són molt dèbils: «Sembla, per la carta adreçada per Bernat Metge a Isabel de Relat, esposa de Gispert de Guimerà, senyor de Ciutadilla, amb què va cloure la traducció catalana de l'obra llatina de Petrarca, *Valter e Griselda*, que al·ludeix a la trista situació en què és troba “per envejosos contra justícia maltractat”, afegint que es recomana a les seves oracions» no són arguments suficients per datar amb fidelitat l'obra. Montoliu reitera que els documents que ens revelen que el 1388 Metge va estar implicat en un procés no aclareixen ni les faltes ni els delictes que van motivar aquest fet: «uns quants han afirmat que el nostre escriptor sofrí empresonament en aquesta avinentesa, però els documents no ens diuen res en què és pugui fonamentar aquestes suposicions». En aquesta línia també es mostra Butinyà (2002: 72) quan assenyala que les queixes que Metge dirigeix en la seva

3 A les *Seniles* (*Rerum Senilium Libri*), Petrarca inclou la traducció de l'última novel·la del *Decameró* precedida d'una introducció (*Librum Tuum*) i d'un comentari a tall d'epíleg (*Hec muliercula passa est*) i que conformen la carta III del Llibre XVII. Una segona còpia —la primera dirigida a Boccaccio el 1373 no va arribar al seu destinatari— es va difondre el 1374. Petrarca envia novament la traducció però amb lleugers canvis al text afegint, al mateix temps, una nova epístola (*Arsit amor*) que presenta una sèrie de reflexions al voltant de les virtuts de la constància i la fortalesa de la pacient Griselda. Aquestes consideracions constitueixen l'epístola IV del Llibre XVII de les *Seniles*.

carta a Isabel de Guimerà recorden els primers versos del *Llibre de Fortuna e Prudència*, on trobem el nostre autor en una situació semblant. Afegeix, a més, Butinyà que les acusacions i processos als consellers reials i, en concret a Metge, van ser continus al llarg de la seva vida i, per tant, no ofereixen una base segura per adscriure les persecucions a un moment concret. Així, no deixa de ser arriscat relacionar, almenys en el cas Metge, procés o acusació amb datació d'obra. Un segon motiu per qüestionar la datació de l'obra, que també proposa Butinyà, és la proliferació de precedents en la literatura de cartes proemials o de tancament que mouen a la compassió per motius d'injustícia i de maltractament. A tall d'exemple, se citen dos casos molt propers al que ens ocupa: el premi al *Decameró* i la introducció de la IV jornada de la mateixa obra.

Fent esment a dates més segures, Riquer (1959: *46-*47) afirma que la de composició se situa entre 1372 (data de matrimoni d'Isabel de Relat amb Gispert de Guimerà) i 1399 (època de composició de *Lo Somni*, obra en la qual Metge fa al·lusió a la seva traducció del *Valter e Griselda*): «La paciència, fortitut e amor conjugal de Griselda, la istòria de la qual fou per mi de latí en nostra vulgar transportada» (p. 336).⁴

Tanmateix, malgrat algunes discrepàncies per part de la crítica pel que fa a la data de composició, aquesta és prou coherent com per ser presa en consideració. És possible que Metge traduís la història boccacciana cap el 1387-1388.

3. Les cartes-marc de Petrarca i Metge

Prèviament a l'anàlisi de les esmentades cartes, cal comentar que Metge sabia que l'obra que estava traduïnt del llatí era de Boccaccio i no només coneixia perfectament qui era l'autor del conte, sinó que les analogies que presenten els textos de Metge i Boccaccio ens permeten afirmar que a més de conèixer el text de l'italià ho va tenir en compte en la seva traducció. Que Metge es va servir del text llatí de Petrarca per a la seva traducció és evident, però el que no es pot negar, a aquestes alçades, és que la versió del certaldès va està present quan Metge decideix *arromàçar* la història de Valter i de la pacient Griselda. La *collatio* dels tres textos duta a terme pel professor Tavani (1996: 162-167) mostra clarament que, si bé Metge es va atènyer al text petrarquesc, diversos indicis ens ensenyen que l'obra de Boccaccio també va ser tinguda en compte.⁵

Malgrat que coneixia la primera autoria del text, Metge no ens fa arribar el nom de l'autor. Riquer (1975: 455-456) es preguntava els possibles motius d'aquest "oblit" i conclou que, a l'any 1388 era més prestigiós vincular-se al Petrarca llatí: «Debería parecerle más digno traducir del latín que traducir del italiano».

4 Las cites de la traducció metgiana del *Valter e Griselda* i les cites de l'obra *Lo Somni* estan extretes de l'edició de Riquer (1959).

5 Per observar divergències i convergències entre els tres textos del *Valter e Griselda* remeto al treball de Tavani (1996) i a l'article de Ribera (1998) on també s'inclou un estudi comparatiu entre els textos.

No obstant això, encara que Metge no esmenti directament l'autor del *Decameró*, «cal reconèixer —com diu Butinyà (2012: 98)— l'ombra de Boccaccio, quan diu a la carta inicial que aquesta història (“la qual recita Petrarca, poeta laureat”) la va trobar “entre los llibres dels filòsofs e poetes”». És a dir, reconeix que l'autor del *Valter e Griselda* es troba dins dels reconeguts com a filòsofs i poetes. Aquest ha escrit el relat i Petrarca, *poeta laureat*, l'ha recitat. No diu que Petrarca l'escrigué sinó que l'ha exposat en paraules, deixant clar que aquest no era l'autor de la història.

En relació a les cartes-marc, Riquer (1934: 94-96) afirma que Metge «bien mieux, il y traduit deux paragraphes de la lettre adressée à Boccace et mise à la suite de la *Griseldis* latina (...) Un passage de la lettre qui clot la traduction est beaucoup plus semblable au texte latin». No hi ha dubte que Metge va tenir també present les cartes amb què Petrarca va embolcallar la seva traducció i la va enviar al seu amic certaldès;⁶ no obstant això, els continguts de les epístoles d'ambdós escriptors tenen diferències.

En un principi, com bé comenta Recio (2001: 292), les cartes-marc de Petrarca representen tota una declaració d'intencions del poeta d'Arezzo en aspectes relacionats amb la traducció de textos i l'ús de la llengua. A la primera carta que li envia al seu amic, li fa saber que no ha llegit sencera l'obra del *Decameró* i li esmenta els motius d'aquesta decisió. Un dels dos motius que al·lega és que ha estat escrit en llengua vulgar, declarant d'aquesta manera la superioritat de la llengua llatina en relació a les llengües vulgars, tot i que més endavant Petrarca farà un elogi del text per l'estil i la bona forma que emprà Boccaccio en la composició de l'obra. I, fins i tot, declara que la darrera novel·la, de gran diferència amb la resta, li ha agradat, i decideix fer una història que arribi més suau i traduir-la al llatí. Per tant, trobem que Petrarca resol fer la traducció perquè li agrada el relat que ha llegit. A més es desprèn d'aquesta decisió i, en relació a la traducció, que tria el text perquè està ben escrit i sobre aquest text separa el concepte estilístic del concepte temàtic. Segons (Recio: 2001: 294), «Petrarca recalca que lo primero de todo es escribir bien y acomodar lo que se escribe para quien está escrito»: «Delectatus sum ipso in transitu; et si quid lascivie liberioris occurreret, excusabat etas tunc tua dum id scriberes, stilus, ydioma, ipsa quoque rerum levitas et eorum qui lecturi talia videbantur». Tancarà la carta, Petrarca, amb una declaració sobre el concepte que té de la traducció atès que li comenta al seu amic que: «historiam tuam meis verbis explicui, imo alicubi aut paucis in ipsa narratione mutatis verbis aut additis, quod te non ferente modo sed favente fieri credidi», és a dir, que ha fet la seva història amb les seves pròpies paraules. Aquest *rifacimento* petrarquesc, segons Conde (2001: 352-353), modifica en diversos aspectes el text original boccaccià:

verter el texto al latín asegura, más allá de una más fácil adscripción a un estilo elevado y a una dignidad artística, que el vulgar andaba todavía en lucha por conseguir una difusión universal eficaz y sin mediaciones para todo lector culto. (...) la tarea que lleva a cabo Petrarca en pos de la conversión de la historia tal y como la escribió Boccaccio en una fábula alegórico-moral

6 Segons observa Albanese (2000: 153), «Petrarca (...) inviò a Boccaccio accompagnandola con una importante riflessione di poetica del racconto, in un tormentato *corpus* di quattro lettere che costituiscono oggi il XVII libro delle *Seniles*».

hace que lo que era una píldora difícil de tragar para un lector medieval por su rigidez y su vesania (...) pase a ser un ejemplo cristiano de virtudes aplicables a uno y otro sexo.

A la segona carta, la *Seniles* XVII, 4, Petrarca discuteix sobre si el tema de la història, que prefereix definir-la com a faula: «que iam non historie sed fabelle (...) et dicam tibi quid de hac historia, quam fabulam dixisse», és real o imaginari, afegint que solament ha de respondre dels fets narrats el propi narrador. Quèstió aquesta que ja deixa clara a la primera carta-marc: «hoc est an historiam scripserim an fabulam, respondebo illud Crispi: “Fides penes auctorem”», i que en aquesta segona torna a esmentar: «hoc providens fidem rerum penes auctorem, recordant-li que l'autor és ell: hoc est penes te» (p. 77).⁷

Metge dirigeix les cartes dedicatòries a una dama, Isabel de Guimerà, amiga seva, ben relacionada a la cort. Filla del tresorer de la reina Elionor de Sicília, Berenguer de Relat. Segons Beibel (1926: 70):

(...) pertanyien al consejo de la Reyna, d'entre els seus funcionaris (...) el camarlech Ramon de Copons, el secretari Berenguer Carbonell, el majordom Ramon de Pegara, el protonotari Ferrer Sayol y'l tresorer Berenguer de Relat (...). En Ferrer Sayol, home de formació erudita, havia estat funcionari reyal, «escrivà de ració» de la Reyna des de 1357-1359, y en 1365, esdevingué protonotari d'Elionor.

És conegut que Ferrer Saiol casà amb la mare de Bernat Metge després d'enviudar de Guillem Metge. És molt possible que influís en la formació literària del nostre autor i que fos qui el va conduir en la seva carrera de funcionari en la Cancelleria reial. Isabel va contraure matrimoni amb Gispert de Guimerà, senyor de Ciutadilla (actual municipi de la comarca de l'Urgell, província de Lleida), l'any 1372. Piquer (1982: 13) comenta que, segons consta en document estès davant del notari de Barcelona Tomás Vives el 17 de juny de 1372, Gispert de Guimerà era senyor del castell de Ciutadilla, en el qual els homes i les persones singulars del castell, de la vila, i del terme de Ciutadilla presten homenatge a Isabel, esposa de l'esmentat Gispert. El 9 d'agost de 1372, Isabel, davant del notari Francesc Ladernosa, atorga poders a favor de Bernat Calopa (mestre racional de la cort de Joan I, empresonat i jutjat juntament amb els altres oficials àulics l'any 1396, entre ells, Bernat Metge) perquè, en representació seva, prengui possessió del castell i del terme de Ciutadilla.

La primera carta, després de la dedicatòria a Isabel de Guimerà, destaca pel reconeixement del nostre notari cap al poeta d'Arezzo. Reconeix que buscant una història, entre els llibres dels filòsofs i dels poetes, per complaure les dones virtuoses, va trobar una obra que Petrarca exposa en paraules: «A mi, ensercant entre ls libras dels philòsoffs e poetas alguna cosa ab la qual pogués complaura a les donas virtuosas, ocorrech l'altra dia un istòria la qual recita Patrarcha, poeta laureat, en les obres del qual jo he singular affecciò» (p. 118).

És la segona mostra d'admiració dels homes de cort cap a Petrarca. La primera la trobem en la carta llatina que Pere de Pont, escrivà reial, va adreçar al seu mestre Lluís de Carbonell, el 1386,

⁷ Les cites de les cartes *Seniles* XVII, 3 i 4 de Petrarca estan extretes de l'edició del *Griselda* de Rossi, L. C. (1991).

mitjançant la qual posa en el seu coneixement la immensa fama que a Itàlia tenia Petrarca, *digne laureatus poeta*. Es pot afegir inclús que Petrarca fou conegut molt abans d'aquestes dues mostres d'admiració. Això ho confirma la còpia del *De vita solitaria* de 1377 de Guillem Coll de Canes.

A la primera carta, Metge reconeix que el seu objectiu en traduir el relat de Griselda és fer arribar a les dones virtuoses, entre elles, i en primer lloc, a Isabel, el contingut del relat i així fer créixer, amb la lectura, les virtuts que ja posseeixen. Metge reforça, amb la seva traducció, el virtuosisme de madona Isabel i de totes les dones pacients i virtuoses. Per tant, Metge està lluny de veure una actitud totalment fictícia en el comportament de Griselda. Així, escoltant les virtuts d'aquesta seran «pus ardents en seguir les dites virtuts, car diu lo mestra d'amor Ovidi». Petrarca afegeix al final del seu relat una explicació en la que reconeix que la conducta de Griselda és difícil d'imitar per les senyores del seu temps, però que el relat té un gran valor exemplar:

Hanc historiam stilo nunc alio retexere visum fuit, non tam ideo, ut matronas nostri temporis ad imitandam huius uxoris patientiam, que michi vix imitabilis videtur, quam ut legentes ad imitandam saltem femine constantiam excitarem, ut quod hec viro suo prestitit, hoc presta Deo nostro audeant (p.61).

Ribera (2001: 560) explica els diversos receptors a qui Metge adreça la seva traducció-versió. En un nivell inicial, trobem el primer destinatari del text, Isabel de Guimerà, si bé Metge amplia l'horitzó d'aquest primer receptor amb les dames virtuoses a qui aquella farà arribar el relat, que representarien el segon nivell de receptors. Però encara cal tenir en compte un tercer cercle de receptors: aquells a qui Metge anomena, en la seva carta de cloenda: «alguns menyscreents e viciosos», és a dir, alguns crítics de la cort.

Si bé Petrarca veu difícil que Griselda sigui un model individual a imitar, Metge reconeix que Madona Isabel i les dones virtuoses sí que poden ser model de virtut a l'estil de la jove. Així, d'aquesta manera, es poden igualar madona Isabel i Griselda, sent aquest model de virtuositat real. Inclús quan Petrarca relaciona les dones heroiques de l'Antiguitat es sobta de que les històries que han protagonitzat siguin verídiques, doncs semblen més aviat poc creïbles, per això quan explica (*Seniles* XVII,4) la reacció que provocà la lectura de la història en el seu amic de Verona, que creu que es totalment una obra de ficció, «nec ego duri cordi sum, nisi quod ficta omnia credidi et credo», prefereix no opinar per no portar la conversa cap a viaranys «ad acrimoniam disceptationis aduccherem», mentre que Metge titllarà de *menyscreents e viciosos* aquells que no creuen en la història real de Griselda, model de virtuosisme.⁸

Metge segueix la versió de Petrarca, però no s'està de rectificar-lo. En primer lloc crida l'atenció l'al·lusió, ni més ni menys, com a mestre de virtuts, a Ovidi, seguint més l'exemple de Boccaccio. Butinyà (2002: 58-59) ens recorda que Boccaccio seguia més de prop Ovidi i que irritava Petrarca. A

8 Per a un mayor coneixement de les diferències ideològiques en el tractament de la *Història de Valter e Griselda* entre Petrarca i Metge, remeto al magnífic treball de Júlia Butinyà (2002).

la *Seniles* II, 1, Petrarca qualifica de «lascivissimus poetarum Naso». I conclou, la professora, que el més lasciu de tots els poetes, de la mà de Metge, és citat amb honors, encapçalant una traducció del mateix Petrarca: «mes per ço que oynts la present istoria, siats pus ardents en seguir les ditas virtuts, car diu lo mestre d'amor Ovidi» (p. 118), i que fins i tot en *Lo Somni* serà qualificat de profeta: «¿E are has tu a'ssaber —dix ell— que gentils hagen profetat? ¿E què't par de Balaam, Sibil la Erithea, de Virgili e Ovidi?» (p. 196). És força rellevant com Metge recorre al poeta clàssic Ovidi, del qual reconeix que ha gaudit amb la lectura de les seves obres segons diu a la carta dedicatòria adreçada a madona Isabel de Guimerà: «en les obres del qual en temps que yo amava me solia molt adelitar» (p.118), que en un principi no és un model de virtut, i ja s'ha vist com és qualificat per Petrarca de poeta *lascivissimus*. A més afegeix una frase extreta d'una obra del mateix Ovidi: «que al cavall leuger quant corre no li nou si hom li dóna alguna speronada», fent servir la cita ovidiana estreta del vers 38 de l'epístola *Ex Ponto* II, VI: «nil nocet admissio subderre calcar equo». També crida l'atenció el fet que Metge utilitzi l'adjectiu *ardent* per referir-se a que si madona Isabel escolta la història de Griselda serà més ardent en seguir les virtuts, continuant la seva dedicatòria amb la referència a Ovidi, mestre de l'amor, amb les obres del qual es delectava en temps que ell estimava.

Ardent-Ovidi-amor-estimava. No sé si Metge, coneixent el seu tarannà burlesc i irònic, ha volgut també en aquest breu fragment de la seva carta dedicatòria deixar constància d'aquesta actitud, recomanant a Isabel, de la qual no dubta que és dona virtuosa, que no oblidí els plaers que proporciona l'amor.

A més de la lloa adreçada al poeta, Metge manifesta la finalitat de la traducció: complaure les dones virtuoses amb la història de Griselda perquè les virtuts que en ella es troben es puguin aplicar a Isabel de Guimerà i també perquè la lectura de la història serveixi per reforçar les virtuts que ja posseeixen les dames; a més reconeix el delit que li produeix la lectura de les obres d'Ovidi: «car diu lo mestra d'amor, Ovidi, en les obres del qual en temps que yo amava me solia molt adelitar» (p. 118). Al paràgraf final, Metge demana resignació i reconeix que les adversitats són impossibles d'evitar i que pacientment s'han de patir, preguntant a Déu que preservi madona Isabel dels mals terrenals.

La lletra d'endrea s'inicia amb la intenció de reconèixer el prestigi de Petrarca i declarar la seva fama posterior de la que gaudirà:

Mas yo, imaginant que complauria a vós, no he recusat de demostrar la mia grossera ineptitud e atreviment gran que he haüt com he gosat parlar après tan sollempna poeta com aquell és, lo qual viurà perpetualment en lo món per fama e per los insignes libres que ha fets a nostra instrucció (p. 153).

En aquest elogi que fa de Petrarca hom no pot deixar de veure certa falsa modèstia a mode de *captatio benevolentiae* amb la que explica l'afecte que té al poeta d'Arezzo i la consideració que no pot posar-se al mateix nivell que el mestre, considerant així un atreviment i una gosadia haver traduït el text llatí de Petrarca. Òbviament Metge posa a un nivell més alt el text que està

traduït al llatí i a més per Petrarca. El vulgar, per bo que sigui, no pot comparar-se a la llengua clàssica.

Una altra de les divergències entre ambdós són els exemples que inclouen sobre casos històrics de personatges heroics. Metge segueix Petrarca en els noms de les dones virtuoses però afegeix els motius pels quals han de ser considerades heroïnes:

Car moltes dona són stades qui han haüda meravellosa paciència, constància e amor conjugal, així com fo Pòrcia, filla de Cató, qui s matà quan sabé que Varró, marit seu, era mort, e Ipsicratea, regina, qui volch anar per lo món axí com axellada ab Mitriades, marit seu (p.153),

mentre que Petrarca es limita a escriure: «quoniam de feminis sermo erat, quis vel Portiam vel Hipsicratheam...» (p. 78). Tot i que en aquesta epístola no explica els motius pels quals han de ser considerades model de fidelitat conjugal, cal recordar que entre les epístoles conegudes amb el nom de *Rerum Familiarium* (XXI, 8) Petrarca fa un elogi de les dones de l'antiguitat on sí que es troben les esmentades Pòrcia i Hipsicratea. Aquesta epístola és la que serveix de model a Metge en la carta d'endreaça del *Griselda* i posteriorment del Llibre IV de *Lo Somni*. A més, Cingolani (2002: 133-135) reconeix que els exemples fets servir per Metge també es trobem als *Factorum et dictorum memorabilium libri* de Valeri Màxim. Així afirma que «Metge coneixia tant l'obra del romà com la de l'italià (...). L'admiració per Petrarca (...) va acompanyada com a mínim de dos clàssics: Valeri Màxim i Ovidi».

Més tard, quan Metge fa els elogis a les dones, en el llibre IV de *Lo Somni*, torna a esmentar aquestes mateixes dones que ha inclòs en carta enviada a madona Isabel i també explica quins són el motius de la seva virtuositat:

¿Qui pot dir la amor conjugal que Hipsicrathea hagué a'sson marit Mitriates, rey de Ponto, la qual no solament seguí aquell en la longa e dubtosa guerra que hagué ab los romans, ans après que fou vensut e deseparat per los seus, jamay no's partí d'ell, seguint-lo ab cavall e armes, lextat l'àbit femení e oblidada la sua gran bellesa e delicadament? ¿E aquella que Pòrcia, filla de Cathó, hagué a Brut, merit seu, la qual encontinent que sabé la mort de aquell, per tal com no havia prest ferra ab què's matàs, cobeyant seguir lo spirit del dit Brut, begué carbons fogayants e morí? (pp. 328 i 330).

A més, Petrarca esmenta també exemples d'homes que el nostre notari elimina de la seva epístola amb una clara intencionalitat d'atorgar tot el protagonisme i tota la rellevància de les virtuts de fidelitat i d'amor a les dones.

Com es veu, Metge lloa el mestre Petrarca però no s'està de rectificar-lo. Reconeix la virtuositat de *Griselda* a qui Petrarca ha considerat que no és model per a les dones, atès que és un personatge de ficció i la seva situació d'aflicció i pena no és real, tot i que de l'estudi comparatiu d'ambdós textos se n'extreu que la versió de Petrarca presenta una caracterització més humana dels personatges.⁹

9 Per a una anàlisi comparativa dels textos de Petrarca i de Boccaccio, vegeu Hernández Esteban (1991).

Segons Butinyà (2012: 100), «la Griselda de Metge és històrica i real (...) defensa que l'heroïna boccacciana és real i la restitueix al romanç». Segueix amb una interessant valoració en relació a la frase final que Petrarca inclou en la seva epístola: «ut quod hec viro suo prestitit, hoc prestare Deo nostro audeant». Metge no solament omet o elimina aquesta frase de la seva epístola sinó que suplica a la senyora de Guimerà que el recomani en les oracions, atès que està vivint un moment delicat perquè, com diu textualment, és «per envejosos contra justícia maltractat». Segurament Isabel deuria estar al corrent de les vicissituds d'aquest afer. El fet al qual fa referència el notari barceloní no és altre que el procés en el que va estar implicat l'any 1388. Tot i tenir constància d'aquest procés no està clarament documentat quins eren els motius o els delictes que van donar peu a aquests fets. Montoliu (1959: 107) afirma que Metge va sortir del procés sense conseqüències greus. No es va poder trobar delictes ni culpa i per tant fou rehabilitat en el seu càrrec i nomenat secretari del rei i de la reina.

Tornant al cas que comentàvem, Metge s'igualava amb Griselda en tant en quant ambdós han patit i han estat víctimes de la injustícia, i aquest patiment és verídic. Griselda i Metge han estat injustament maltractats i això és una realitat¹⁰. Aquesta assimilació entre l'autor de la traducció del text llatí i la protagonista del relat ja havia estat apuntada per Butinyà (1993: 222).

Petrarca ha reescrit la història Griselda com a exemple religiós (Butinyà 2002: 23). Amb aquest valor exemplar del relat s'eleva el caràcter individual de la protagonista cap a un nivell universal de la conducta humana, de tota la humanitat diu Hernández Esteban (1991: 398), però cal matisar que aquesta elevació és dins d'un àmbit religiós, no pas moral, mentre que Metge la retorna a unes coordenades més boccaccianes i reitera que és model real de virtut, que ha sofert injustícia com l'ha patida ell: «per envejosos contra justícia maltractat». En paraules de Closa (1991: 28) «el mateix pròleg (...) insisteix i posa en relleu la finalitat moral de l'obra com una forma d'instrucció del jove, tendència que també podem observar en l'obra de Boccaccio».

10 El fet de comparar-se o igualar-se amb un personatge que ha patit injustícia com ell, no és un fet nou en Metge. Cal recordar simplement com en la seva *opera prima*, *El Llibre de Fortuna e Prudència*, s'igualava al personatge bíblic de Job que ha rebut tot l'infortuni i desgràcia sense saber els motius d'aquesta situació. Per a una visió més completa de la relació entre Metge i Job, vegeu Marco (2005: 17-27).

Bibliografia

- Albanese, G. (2000) “Un dittico umanistico: Petrarca i Boccaccio”, dins *Immaginare l'autore. Il ritratto del letterato nella Cultura humanistica*, Lazzi, G./ Vitti, P. (eds.), Florencia, Polistampe, pp. 149-169.
- Badia L. (1974) “Sobre la traducció catalana del *Decameró* de 1429”, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, XXXV, 1973-74, pp. 69-101.
- Badia, L. i Lamuela X. (1983) *Obra completa de Bernat Metge*, Barcelona, Editorial Selecta, Col·lecció Antílop, 7.
- Beibel, U. (1926) *La reyna Elionor de Sicília*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat.
- Boccaccio, G. (1993) *Vida de Dante*, Alvar, C. (ed.), Madrid, Alianza.
- . (1985) *Il Decamerone*, Giavardi, L. (ed.), Milano, Centre de Diffusione Cultura.
- . (2004) *Decamerón*, Hernández Esteban, M. (ed.), Madrid, Cátedra.
- Bourland, C.B. (1905) “Boccaccio and the Decameron in Castilian and Catalan Literature”, *Revue Hispanique*, XII, pp. 1-232.
- Butinyà, J. (1993) “De Metge a Petrarca pasando por Boccaccio”, *EPOS*, IX, Madrid, UNED.
- . (2002a) *En los orígenes del humanismo: Bernat Metge*, Madrid, UNED.
- . (2002b) “Del «Griselda» català al castellà”, Barcelona, *Reial Acadèmia de Bones Lletres*, sèries Minor, 7.
- . (2012) “Reflexions sobre la traducció arran de les lletres catalanes medievals”, *eHumanista*, monographs, Santa Bàrbara.
- Cingolani, S.M. (2002) *El Somni d'una cultura: «Lo Somni» de Bernat Metge*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Closa Farré, J. (1991) “«sàvies paraules i maneres»: Teofrast, Boccaccio i Bernat Metge (La tipologia de Valter i Griselda)” *Miscel·lània Joan Fuster, Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 27-32.
- Colon, G. (1971) “Un aspecte estilístic en la traducció catalana medieval del *Decameró*” *Interlingüística. Sprachvergleich und Übersetzung Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka*, Bausch, K. R./ Gauger H.M. (eds.) Tübingen, Niemeyer, pp. 648-660.
- Conde, J. C. (2001), “Un aspecto de la recepción del *Decamerón* en la Península Ibérica, a la sombra de Petrarca. La historia de *Griselda*”, dins Hernández Esteban, M. (ed.), *La Recepción de Boccaccio en España. Cuadernos de Filología Italiana*, pp. 351-371.
- Conde, J. C. / Infantes, V. (2000) *La Historia de Griseldis (c.1544)*, «agua y peña» 12, Baroni, M (ed.), Viareggio-Luca.
- Deibel, U. (1927) *La reyna Elionor de Sicília*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat.

- D'Olwer, L. N. (1913-1914) *AIEC Anuari Institut Estudis Catalans*, 5.
- (1917) *Literatura Catalana. Perspectiva general*, Barcelona, Publicacions de «La Revista».
- (1928) «Les obres de Bernat Metge» dins *Paisatges de la nostra història*, Barcelona. Catalònia Llibreria.
- Hernández Esteban, M. (1991) “Lecturas del relato de Griselda: Decamerón X, 10, y Seniles XVII, 3,” *Rivista di Letteratura Italiana*, 9, 3, pp. 373-399.
- Marco, M. (2005) “Bernat Metge i Job dos rebels amb causa però amb resolucions diferents”, *Revista de Llengües y Literaturas catalana, gallega y vasca*, 11, Madrid, UNED, pp. 17-27.
- Metge, B. (1919) *El Somni*, d'Olwer, L.N. (ed.) Barcelona, Ricard, Duran i Alsina impressor-llibreter.
- (2010) *El Llibre de Fortuna e Prudència*, Marco M. (ed.), Barcelona, RABLB/IVITRA/UNED.
- Miquel y Planas R. (1905) *Histories d'altres temps: Textos catalans antics: Valter y Griselda. La filla del Rey d'Hongria. París y Viana*, Barcelona, Publicació Joventut.
- Montoliu, M. (1959) *Eiximenis, Turmeda i l'inici de l' humanisme a Catalunya :Bernat Metge*, Barcelona, Editorial Alpha.
- Petrarca, F. (1975) *Opere latine*, Bufano, A. (ed.), Torino, Unione tipogràfic-Editrice Torinese.
- Piquer i Jover, J. J. (1982) *El Castell de Cintadilla*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Recio, R. (2001) “Petrarca traductor: els canvis de traducció peninsular al segle XV a través de la Història de Valter i Griselda” dins Martínez Romero, T. / Recio, R. (eds.), *Essays on medieval translation in the Iberian Peninsula Estudis sobre la traducció*, 9, Castelló, Universitat Jaume I, pp. 291-308.
- Ribera, J. (1998) “Lectura narratològica de «Valter i Griselda» de Bernat Metge”, dins Parets J. / Gràcia, P. (eds.), *Tipologia de les formes narratives breus romàniques medievals*, «Monogràfica» 240, Universitat de Granada, pp. 185-208.
- (2001) “Narradores y receptores boccaccianos en el medievo catalán”, dins Hernández Esteban, M. (ed.) *La recepción de Boccaccio en España, Cuadernos de Filología Italiana*, pp. 559-571.
- Riquer, M. (1934) “Les lettres de Bernat Metge à madona Isabel de Guimerà”, *Romania* 60, Paris, Librairie Ancienne Édouard Champion, pp. 94-96.
- (1959) *Obres de Bernat Metge*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- (1975) “Boccaccio en la literatura catalana medieval”, *Filologia Moderna*, 55, pp. 451-471.
- Romera Castillo J. (2009) “Bernat Metge y Juan Timoneda (patraña segunda): El doble filo de la *imitatio*”, *eHumanista*, vol. 13, pp. 210-218.
- Rossi, L.C. (1991) *Griselda*, Palerm, Sellerio.
- Tavani, G. (1996) “La Griseldis de Petrarca i la Griselda de Bernat Metge” dins *Per una història de la cultura catalana medieval*, Barcelona, Curial, pp. 158-171.